

косметичних і гігієнічних засобів;

• в побуті – при виробництві дезодоруючих підстилок для котів та інших домашніх тварин, дезодоруючих засобів для холодильників, взуття тощо.

Зараз, незважаючи на прийняту в свій час державну програму “Цеоліти України”, обсяги виробництва продукції на Сокириницькому заводі далекі від проектних. Серед стабільних споживачів цеолітів – Львівський водоканал, чорнобильський комплекс “Техноцентр”, литовські державні підприємства.

Список використаних джерел

1. Сивий М., Паранько І., Іванов Є. *Географія мінеральних ресурсів України*. Львів: Простір М, 2013. 682 с.
2. *Мінеральні ресурси України*. Київ: ДНВП «Геоінформ Україна», 2021. 270 с.

ЦЕНТРИ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ ЯК ФОРМИ ГЕОПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ СФЕРИ

О. І. Мамчур, З. Р. Логін

olga.mamchur@lnu.edu.ua, zlata.kachmaryk@lnu.edu.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Стаття присвячена особливостям первинних форм геопросторової організації фінансової інфраструктури. Проаналізовано особливості основних положень геопросторової організації, серед яких взаєморозташування об'єктів, зв'язки між ними, утворення територіальних формувань та їхнє функціонування.

Ключові слова: фінансова інфраструктура, фінансова сфера, геопросторова організація фінансової інфраструктури, центри фінансової інфраструктури, мережі.

Питання форм геопросторової організації фінансової сфери в суспільній географії є мало розробленим. У загальному розумінні, фінансова інфраструктура (інфраструктура фінансового ринку) регіону – це система підприємств, організація та установ, розташованих на території регіону, пов'язаних поміж собою різними типами зв'язків, зокрема, економічних, інформаційних, що забезпечують потоки фінансових активів й функціонування фінансового ринку. Фінансова сфера регіону є інтегральною частиною фінансової сфери України, розвивається у загальнодержавному контексті. Проте, завдяки різним суспільно-географічним чинникам і

передумовам в регіонах України спостерігається нерівномірний у геопросторовому аспекті розвиток ФІ

Загалом, географія фінансової інфраструктури, що характеризується зв'язками з іншими науками й формується на контакті суспільної географії і економічних наук, аналізує розвиток центрів ФІ на базі сучасних наукових географічних концепцій розвитку регіону. Вона дуже тісно пов'язана з географією сфери послуг. У певному сенсі вона сама сюди належить і у значній мірі визначає географію цієї сфери. Для збалансованого функціонування економічної сфери потрібна відповідно розвинена фінансова інфраструктура як елемент ринкової інфраструктури.

Геопросторова організація фінансової інфраструктури (ФІ) є компонентом геопросторої організації економічної сфери суспільства. Проте вона тісно пов'язана із системою розселення населення регіонального і національного рівні, й соціально-географічними особливостями розвитку регіонів, адже підприємства і організації ФІ надають послуги як фізичним, так і юридичним особам. До складу ФІ належать компоненти (суб'єкти фінансової інфраструктури), які забезпечують динамічний розвиток та ефективне функціонування фінансової системи: банки (включно із мережею банківських установ – представництва, філії, відділення), страхові компанії або брокери (із мережею регіональних відділень, агенцій, відділів різних типів тощо), інвестиційні фонди (інститути спільного інвестування), кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, розрахункові установи, установи, що проводять операції з цінними паперами, компанії із надання та реалізації концесій, депозитарні установи, клірингові установи, лізингові установи. Зазначимо, що за різними видами фінансових ринків виділяють інфраструктури: грошового ринку, ринку цінних паперів, валютного ринку, ринку інвестиційних послуг та ін.

Поняття центру ФІ у контексті розвитку фінансової сфери регіону чи країни часто ототожнюють із поняттям фінансового центру. Такий підхід має підстави з огляду на характер діяльності головних компонентів ФІ – надання фінансових та інших *послуг* (не матеріальних), формування потоків фінансових активів (що є об'єктом фінансового ринку) у регіоні та країні в цілому.

Геопросторова організація передбачає чотири основні положення: а) взаєморозміщення об'єктів у трьохвимірному просторі поверхні Землі; б) наявність взаємозв'язків різних типів (речовинних, інформаційних, людських) між цими об'єктами; в) наявність територіальних суспільних формувань (структур, утворень, систем); г) функціонування таких формувань, тобто можливість їхньої трансформації [12].

Розміщення суб'єкти фінансової інфраструктури (перший рівень геопросторової організації) найчастіше відображено як сукупність різного роду й різного ступеня складності й розгалуженості мереж, зокрема банківської мережі, мережі страхових компаній, пенсійних фондів, інвестиційних компаній тощо із своєю мережею філій, представництв у регіоні. Загалом, це компонування території цими підприємствами, і їх системами, що виконують певні фінансово-економічні функції і займають деяку її частину

У дослідженнях просторової організації фінансової сфери найважливішим є аналіз позиційності. У більш змістовному аспекті позиційність [12] характеризується, в першу чергу, за допомогою поняття просторового зосередження (концентрації), яке, у свою чергу, визначається через поняття відстані (близькості-віддаленості). У загальному вигляді просторово зосередженішими вважаються ті явища (функції), які розташовані ближче одне від одного. Для геопросторової організації фінансової сфери регіону головним аспектом дослідження є концентрації підприємств і організацій фінансової інфраструктури, формування їх мереж на відносно компактних територіях переважно міст.

У загальному розумінні, мережа – це велика система, що складається з багатьох подібних частин, з'єднаних разом, щоб забезпечити переміщення або зв'язок між частинами або вздовж, або між частинами і центром управління (за визначення популярного кембриджського словника). Мережа центрів ФІ складається з двох або більше суб'єктів ФІ (банків, пенсійних фондів тощо), які пов'язані між собою у обігу потоків фінансових ресурсів, обміну активами, іншими ресурсами, або забезпечення інформайного зв'язку. Суб'єкти ФІ регіону пов'язані в мережі системою віртуальних та матеріальних зв'язків (до прикладу, через мережу банківських установ, мереж банкоматів чи інших терміналів). При суспільно-географічних дослідженнях фінансових центрів регіону важливо врахувати, що в сучасних умовах зростає вага віртуальних об'єктів дослідження, зокрема кожен мобільний телефон (смартфон) приватної особи, що має мобільний застосунок конкретного банку, що відповідає певному рахунку в банку) чи страхової компанії, фактично, є компонентом ФІ.

На формування центрів ФІ вагомий вплив мають суспільно-географічні чинники, а саме історико-, економіко- та соціально-географічні. Варто наголосити, що їхня дія характеризується мультиплікаційним та синергетичним ефектом [7].

Формування центрів ФІ як форм геопросторової організації фінансової сфери регіону має генетичне і функціональне підґрунтя. Генетичний аспект передбачає формування центрів ФІ економічних

осередках, переважно містах, де ФІ формувалась разом із іншими видами. Історико-географічний чинник має важливе значення на геопросторову організацію фінансової сфери регіонів, яка вплинула на становлення та трансформацію точкових форм ФІ. Активний хід формування фінансової інфраструктури на території України розпочався у XVII ст., а період найбільш активного розвитку фінансових центрів – на кінець XIX – початок XX ст., коли українські міста стали частиною глобальної фінансової інфраструктури. Власне процес глобалізації започаткував розвиток основних міських центрів України як фінансових центрів, оскільки крім філій міжнародних банків та кредитних установ з'явилися міжнародні біржі регіональних ринків цінних паперів [9].

Розглядаючи географічну концепцію регіоналізації, проф. О. Шаблій [2] зазначає, формування регіону відбувається завдяки інтеграції території навколо головного ядра регіону, розвитку його відповідних функцій, зокрема як центру обслуговування, в тім числі надання фінансових послуг відповідного рівня. Наприклад, найбільшим фінансовим центром на заході України є Львів – обласний центр, велике поліфункціональне місто, до якого тяжіють інші фінансові центри регіону, осередок найбільшої кількості установ ФІ у регіоні. Серед українських міст статус найбільшого фінансового центра ФІ (фактично, своєрідного ФІ-габа) всеукраїнського значення і регіонального центра у Центрально-Східній Європі має м. Київ. Тут розміщуються такі фондові біржі, як АТ «Фондова біржа ПФТС», ПАТ «Фондова біржа «Перспектива», Українська міжбанківська валютна біржа (УМВБ) та АТ «Українська біржа» [3].

Функціонування фінансових центрів аналізують за кількісними і якісними показниками, зокрема відзначимо підхід У. Грудзевич, яка виокремила такі три основні кількісні показники для їх характеристики: кількість інститутів ФІ (банків, фондових бірж, кредитних спілок, інститутів спільного інвестування, торговців, реєстраторів та зберігачів цінних паперів та ін) у регіоні; кількість якісних фінансових послуг (інструментів), які надають інститути ФІ; головні показниками фінансової діяльності установ [4]. Окремо слід виділити показники якісної оцінки ФІ: фінансовий результат діяльності і показники прибутковості; динамічність реагування на зміни пріоритетів розвитку фінансового ринку, загальноекономічної і політичної ситуації в країні; активність щодо впровадження нових фінансових послуг, зокрема можливість здійснення пакетного обслуговування і здійснення послуг для VIP-клієнтів; ефективна маркетингова політика у сфері реалізації і реклами фінансових послуг;

цінова політика; якість обслуговування [4]. Якісно оцінити розвиток ІФР на регіональному рівні оцінити не просто, адже на більшість показників впливає все таки стан ФІ державі загалом/

У Національному атласі України представлено карту “Регіональні банківські системи” [10], на якій представлено розвиток банківських систем через два головні кількісні показники: кредитний портфель (у млн грн; п’ять груп центрів) та загальні активи (у млн грн; п’ять груп центрів), балансовий капітал, також забезпеченість банківськими установами (на 10 тис. осіб) у розрізі областей, а також окремі типи банків регіонів за статусом установи, організаційно-правовою формою власності. Окремо представлено карту банківських центрів із обсягом і структурою активів і зобов’язань банків [10].

За просторовими особливостями вирізняють різні форми геопросторової організації ринкової інфраструктури [8], до якої відносять й фінансової сфери: точкові, лінійні (вздовж великих транспортних коридорів, вздовж певних ділянок державного кордону тощо), ареальні (відносно значні за площею міських агломерацій та ін). Дві останні трапляються не часно. Поняття “центр” у суспільній географії Е. Алаєв [1] визначає так: це точка, зв’язки якої з геотерією (периферією) функціональні; тобто не можна називати будь-який об’єкт центром, якщо у нього нема зв’язків з тим, центром чого він є [1, с.72].

Під центром ФІ слід розуміти такий населений пункт, у якому функціонують основні суб’єкти фінансової інфраструктури, до яких належать банківські відділення, кредитні спілки, страхові компанії, мікрофінансові організації. ФІ-центром зазвичай є містом з чисельністю населення більше 10 тис. осіб (табл. 1). ФІ-центри завдяки наявності у них більшої кількості фінансово-інфраструктурних суб’єктів, притягують до себе клієнтів з ФІ-пунктів. Одним із основних критеріїв для розміщення певного суб’єкта фінансової інфраструктури і, відповідно, до виділення ФІ-центру виступає чисельність населення міста.

Серед первинних форм геопросторової організації ФІ варто виділити п’ять груп ФІ-центрів за людністю (табл. 1).

Таблиця 1

Групи фінансово-інфраструктурних центрів регіону за людністю

№	Група	Назва	Чисельність населення
1	Група А	Найбільші центри ФІ	Понад 500 тис. осіб
2	Група Б	Великі центри ФІ	200 – 500 тис. осіб
3	Група В	Середні центри ФІ	50 – 200 тис. осіб
4	Група Г	Малі центри ФІ	20 – 50 тис. осіб
5	Група І	Мікроцентри ФІ	менше 20 тис. осіб

**складено авторами*

Згідно із принципами просторового розвитку сфери послуг, чим вищий ранг має центр обслуговування, тим більш повний перелік видів обслуговування він забезпечує, і також вищим є ранг цих послуг (специфічність) [11]. Крім цього, кожен з точкових форм ФІ характеризується різними за обсягом просторового охоплення зонами обслуговування, тобто чим вищий ранг, тим більша зона обслуговування і навпаки. Варто наголосити, що форми нижчих рангів не забезпечують своє населення усіма видами послуг, тому для їх реалізації необхідно звертатись до центрів вищих рангів. Це важливо при виокремленні фінансових центрів регіону вищих порядків.

Саме найбільші фінансові центри регіону (вузли) концентрують різні компоненти фінансової інфраструктури, центрам нижчого порядку окремі з них можуть бути не притаманні. За підходом О. Іваницької [5], інфраструктурне середовище формується з таких видів ФІ: 1) правова інфраструктура – нормативно-правові документи, що регламентують функціонування фінансових ринків, урядові структури, інші державні органи влади різних рівнів; 2) організаційна інфраструктура передбачає створення особливих структур та організацій, що полегшують взаємодію учасників ринку і забезпечують використання і управління потоками капіталів. На організаційну інфраструктуру звернена пильна увага дослідників, особливо географів, адже вона сприяє формуванню системи зв'язків між складовими фінансових ринків; 3) інформаційно-комунікативна інфраструктура призначена забезпечити надання повної і прозорої інформації щодо роботи фінансового ринку регіону чи країни усім її учасникам за каналами комунікативної мережі передачі інформації; 4) наукова інфраструктура пов'язана з розробкою наукового апарату вимірювання ризиків, визначення принципів і критеріїв ефективності фінансових ринків, оптимізацією процесів, запровадження нових продуктів тощо; 5) облікова інфраструктура визначає процедури і механізми ведення обліку, аудиту, стандартів надання інформації; 6) кадрова інфраструктура сприяє забезпеченню кваліфікованими працівниками, їх професійним розвитку; 7) міжнародна фінансова інфраструктура (міжнародні організації, інститути, створені ними правила, юридичні норми і рекомендації).

До найбільших фінансових центрів слід відносити такі фінансові центри (зазвичай регіональний центр), у яких зосереджено великі за обсягом потоки фінансових активів та сконцентровано суб'єкти різних рівнів фінансової інфраструктури, що характеризуються міцними горизонтальними та вертикальними фінансовими (із різними організаційними типами установ) зв'язками. Великі й середні

фінансові центри, сформовані під дією історико- та суспільно-географічного положення, проте до їхнього виділення висуваються менш суворі вимоги, ніж до найбільшого центру ФІ. Фінансові вузли концентрує навколо себе менші ФІ-центри, у яких немає частини суб'єктів фінансової інфраструктури.

До сучасних найбільших фінансових вузлів серед українських міст належать великі міста-економічні осередки, зокрема колишні фінансові центри ХІХ – ХХ ст., а саме Одеса, Харків та Львів, а також фінансові вузли, які сформувались на зламі ХХ – ХХІ ст.: Дніпро, Донецьк, Запоріжжя та ін. Крім цього, ці міста входять до числа 500 інноваційних міст 2021 року [6]. Це такі міські поселення, де концентруються центральні суб'єкти фінансової інфраструктури, до яких належать хоча б одне акціонерне товариство, яке зосереджує попит і пропозицію цінних паперів – фондова біржа, а також представництва міжнародних банків. Варто наголосити, що цей центр ФІ характеризується найвищим економічним й людським потенціалом та забезпечує необхідними послугами точкові форми нижчих рівнів. Крім цього, для його формування значних вплив мав історико-географічний фактор, оскільки становлення ФІ-центра проходить найдовший шлях. Він характеризується певним набором унікальних послуг.

Центри ФІ нижчого рівня характеризуються розташуванням як мінімум по одному суб'єкту ФІ різних сфер (страхування і банківництва). Крім цього, тут можуть бути відсутні міцні зв'язки між суб'єктами. ФІ-центри завдяки своїй фінансово-інфраструктурній перевазі над малими і мікроцентрами ФІ- спричинять відтік від до більших центрів. Таким чином відбуватиметься трансформація малих ФІ-пунктів: вони або розростаються до більших центрів ФІ(з приходом у ці поселення нових суб'єктів ФІ), або перестають бути великим і середніми ФІ-центрами і перетворюються на малі ФІ-пункти (якщо суб'єкти ФІ покидають поселення і розширюють свою мережу у найближчому ФІ-центрі).

Загалом, на формування різних типів-рівнів фінансових центрів впливають ряд факторів:

- людність населенного пункту і його загальний економічний потенціал;
- характер економічного розвитку, рівень інвестування, економіко-географічне й гео економічне положення у регіоні, державі, макрорегіоні, у світі;
- адміністративно територіальний статус населеного пункту;
- загальний рівень розвитку інших видів ринкової інфраструктури

(інфраструктури товарного ринку та ринку праці);

- історичні особливості формування фінансового центру (розвиток банківництва, формування бірж та ін. установ);

- розвиток ринку спеціальних фінансових послуг та культура обслуговування та ін.

Аналіз зв'язків та відношень різного роду між суб'єктами ФІ, а також огляд сучасних тенденцій на регіональному ринку дозволяє стверджувати, що головними територіальними процесами у ФІ області є територіальна концентрація та територіальна деконцентрація. Територіальна концентрація призводить до того, що суб'єкти ФІ у регіоні зосереджуються у певних осередках, найбільший із яких – це обласний центр.

Список використаних джерел

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983.
2. Блії Г. де Географія. Світи, регіони, концепти / Г. де Блії, Пітер Муллер, Олег Шаблій ; [пер. з англ.: Д. Олесевич та ін.]. – Київ: Либідь, 2004. – 738 с.
3. ВФБ (Всесвітня федерація бірж). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tradinghours.com/markets>.
4. Грудзевич У. Я. Регіональні особливості формування і розвитку інфраструктури фінансового ринку : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Грудзевич Уляна Ярославівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж.. - Л., 2002.. – 20 с.
5. Іваницька О. Державне регулювання розвитку фінансової інфраструктури: Монографія. - К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 276 с.
6. Інноваційні міста світу. Список 500 інноваційних міст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.innovation-cities.com/city-data>.
7. Качмарик З. Суспільно-географічні чинники розвитку фінансової інфраструктури Західного регіону України // Економічна та соціальна географія, 2020. Вип. 84. С. 55–66
8. Мамчур О. І. Інфраструктура фінансового ринку регіону: компо-нентний склад, географічні аспекти вивчення / О. І. Мамчур // Географія і сучасність : збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К: Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 21. – С. 34–40.
9. Мошенський С. З. Фінансові центри України та ринок цінних паперів індустріальної епохи / С.З. Мошенський. – London: Xlibris, 2014. – 453 с.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=u3gZVgAAQBAJ&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
10. Національний атлас України / гол. ред. Л. Руденко. – Київ: ДНВП «Картографія», 2007. – 440 с.
11. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
12. Шаблій О. І. Суспільна географія : у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження : [Вибрані праці] / Олег Шаблій. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 814 с.